

Etkileşimci Metafor Kuramının Eleştirisi*

Alper Yavuz

Özet

Bu yazıda etkileşimci metafor kuramlarından biri olan Elisabeth Camp'ın metafor kuramını eleştireceğim. Bu kurama göre metaforik anlam metaforik olarak kullanılan terimin işaret ettiği şeyin karakterizasyonunun bir başka şeyin karakterizasyonu ile etkileşimi yoluyla ortaya çıkar. Bu etkileşim beraberinde metaforun önemli bilişsel özelliklerinden biri olan olarak-görme etkisini zorunlu olarak getirir. Ben bu kuramın açıklamaya çalıştığı dilsel olguyu gereksiz yere karmaşıklaştırdığını savunacağım. Söz konusu olgu etkileşime gerek olmadan da açıklanabilir. Bunun bir sonucu olarak, Camp'ın tersine, olarak-görme etkisinin metafor için özsel olmadığını savunacağım. Bunların yanı sıra Camp'ın metafor kuramının kimi değillenmiş metafor kullanımlarını açıklayamadığını göstermeye çalışacağım.

Anahtar Sözcükler: Metafor, etkileşimci metafor kuramı, Elisabeth Camp, değilleme, olarak-görme etkisi

Criticism of the Interactionist Theory of Metaphor

Abstract

In this paper, I will criticise Elisabeth Camp's theory of metaphor. In this theory, the metaphorical meaning arises from the interaction of the characterization of the thing which the metaphorically used term indicates with the characterization of another thing. The interaction brings about one of the most important cognitive features of metaphor, the seeing-as effect, necessarily. I will argue that this theory unnecessarily complicates the linguistic phenomenon it tries to explain, and that the phenomenon in question can be explained without the need for interaction. Unlike Camp, I will try to show that the seeing-as effect is not essential for metaphor. I will also argue that Camp's theory of metaphor fails to explain some uses of negated metaphors.

Keywords: Metaphor, interactionist theory of metaphor, Elisabeth Camp, negation, seeing-as effect

*Bu yazının yayın bilgisi şöyledir: Alper Yavuz (2019). "Etkileşimci Metafor Kuramının Eleştirisi". İçinde: *Kilikya Felsefe Dergisi* 1, ss. 1–14. Bu çalışma "The Phrasal Implicature Theory of Metaphors and Slurs" başlıklı doktora tezimin 6. Bölümünün 3. Kesiminin kısaltılmış ve gözden geçirilmiş halidir.

Metafor yazınında yaygın bir görüş metaforun özel bir dilsel kategori olduğudur. Buna göre metaforik ve böyle olmayan düz anlamlı tümceler iki ayrı türde yorumlamayı gerektirirler. Bu görüşü paylaşanlar arasında *etkileşimci metafor kuramcıları* da bulunur. İlk olarak Max Black kendi metafor kuramını “etkileşimci” olarak adlandırmıştır (Black 1955). Buna göre metaforik anlamın ortaya çıkması için iki terimin ve bu terimlerle ilişkili düşüncelerin etkileşime girmesi gerekir. Metaforun özgün dilsel ve bilişsel nitelikleri ancak bu yolla açıklanabilir. Etkileşim düşüncesi daha sonra bir çok metafor kuramında karşımıza çıkar. Richard Moran (1989) ve Elisabeth Camp’i etkileşimciliği savunan metafor kuramcıları arasında sayabiliriz.

Bu yazıda etkileşimci metafor görüşünü eleştirip metaforun özel bir kategori olarak görülmesi için etkileşimciliğin sunduğu gerekçelerin yetersiz olduğunu savunacağım. Tartışmamı bu görüşün çağdaş savunucularından Elisabeth Camp’in metafor kuramı üzerinden yürüteceğim ancak Camp’in kuramına yönelik eleştirilerimin diğer etkileşimci metafor kuramlarına da yöneltilebileceğini düşünüyorum.

Bir sonraki bölümde Camp’in metafor kuramının ana hatlarını sunduktan sonra 2. Bölümde bu kuramın değillenmiş metaforları açıklamakta başarısız olduğunu göstermeye çalışacağım. 3. Bölümde metaforla ilgili kimi olgular için Camp’in kuramında verilen açıklamaların gereksiz karmaşıklıkta olduğunu savunacağım. 4. Bölümde ise metaforun bilişsel etkileriyle ilgili Camp’in görüşlerini tartışacağım.

1 Elisabeth Camp’in Etkileşimci Metafor Kuramı

Camp’in metafor kuramını açıklamak için gereken önemli bir kavram *karakterizasyon* kavramıdır. Bir sonraki alt kesimde bu kavram ele alınacak.

1.1 Karakterizasyonlar

Karakterizasyon kavramını Camp şöyle açıklar:

(...) tipik olarak birçok özelliğin beraber ortaya çıktığını deneyimleriz, ilkin belirli bireysellerde ve yine belirli türlerin bireyselleri arasında. Bu özellikleri sezgisel olarak biraraya getirerek benim bireysellerin ve türlerin “karakterizasyonları” olarak adlandırdığım ve başkalarının “klişeler” ya da “prototipler” olarak adlandırılanlara yaklaşık olarak benzeyen şeyler oluşturuz. (Camp 2006, s. 3)

Bir başka deyişle bir karakterizasyon, bir nesne ya da türün bir temsilidir. Bir kimsenin o nesne ya da türle ilgili inançları ve diğer tutumları söz konusu karakterizasyonda yer alırlar (Camp 2003, ss. 125-6). Örnek vermek

gerekirse bir kimsenin Kant ile ilgili onun *Saf Aklın Eleştirisi*'nin yazarı olduğu, Almanya'nın Königsberg kentinde yaşamını geçirdiği gibi inançları o kişinin Kant karakterizasyonunda yer alan iki öğedir.¹

Camp'e göre bir karakterizasyonda yer alan öğeler bir enformasyon yığını değil, ağ ya da ağaç benzeri bir yapı olarak görülmelidir. Bu yapıyı her bir karakterizasyon ögesinin üç özelliği, *belirginlik*, *merkezilik* ve *derinlik* belirler. Belirli bir bağlam ve zamanda, bir karakterizasyondaki öğelerden biri diğerlerinden daha belirgin olabilir. Belirginlik özelliğini bir ögenin diğerlerinden daha kolay akla gelmesi olarak anlayabiliriz. Örneğin Kant için *Saf Aklın Eleştirisi*'nin yazarı olma özelliği diğer özelliklerden daha kolay akla gelebildiğinden bu özelliğin daha belirgin olduğu söylenebilir. Merkezilik özelliği ise bir ögenin bağlamsal etmenlerden hangi oranda etkilendiği ile ilgilidir. Merkezi öğeler diğer öğelerin üzerinde belirleyici (nedensel) rol oynarlar, bu nedenle daha temel nitelikteki karakterizasyon öğeleridirler ve bağlamsal etkilere dayanıklıdır. Örneğin Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* oyununda Romeo'nun

(1) Juliet Güneş'tir.

sözü düşünüldüğünde, Romeo'nun Juliet karakterizasyonunda Juliet'in güzellik ve iyilik örneği olması, Juliet'in güzelliğiyle diğer kadınları sönük bırakmasının nedeni olarak düşünülebileceğinden ilkinin ikinciden daha merkezi bir özellik olduğu söylenebilir (Camp 2006, s. 7). Son olarak derinlik özelliği bir karakterizasyon ögesinin zaman içinde değişime direnmesidir. Örneğin güvenilir olarak karakterize edilen bir kimse için bu özelliğin zaman içinde değişmesi güç olduğundan, bu özelliğin derin bir karakterizasyon ögesi olduğu söylenebilir (Camp 2003, ss. 92-9).

Karakterizasyonlarla ilgili söylenmesi gereken önemli bir nokta bir kimsenin bir nesne ya da bir türle ilgili karakterizasyonunda belirli bir ögenin bulunması için o nesne ya da türün söz konusu ögenin dile getirdiği özelliği gerçekten taşımasının gerekmemesidir. Bir kimse bir şeyin belirli bir özelliği taşımadığını bilse de o şeyin karakterizasyonuna o özelliğin uyduğunu düşünüyorsa yine de o özelliği o şeyin karakterizasyonunun bir ögesi olarak varsayabilir. Camp bu özelliği "uygunluk" (fittingness) olarak adlandırır (Camp 2015, s. 604). Metaforik yorumda uygunluk önemli bir kavramdır. Bunu görmek için Searle'ün şu örneğine bakalım:

(2) Richard bir gorildir.

Searle bu metaforik tümceyi şöyle yorumlar:

(3) Richard vahşi, pis, şiddete eğilimli vb.

¹Bu öğeler mantıksal olarak yüklem ve özellik türünde olduklarından kısaca "özellik" ("feature") olarak anılırlar Camp'in terminolojisinde.

Searle'e göre hayvan davranışlarıyla ilgili araştırmalar gorillerin aslında utangaç ve duyarlı hayvanlar olduklarını gösterdi ancak bir kişi bu yeni bilgiden haberdar olsa bile yine de gorilleri vahşi, pis, ... olarak karakterize etmeyi sürdürüp "goril" sözcüğünü metaforik olarak bu anlamda kullanmayı sürdürebilir (Searle 1993, ss. 92-3). Camp'in uygunluk kavramını kullanırsak vahşi, pis ... olmayı bir kimse goril karakterizasyonu için uygun özellikler olarak görebilir, gorillerin aslında böyle olmadığını bilse bile.

1.2 Metaforik Yorumlama

Camp'in metafor kuramının etkileşimci bir metafor kuramı olduğunu belirtmiştik. Genel olarak söylersek Camp'in kuramında metaforik anlamın ortaya çıkması için özne-karakterizasyon ve yönetici-karakterizasyon arasında bir etkileşim gerekli. Bu ikisi arasında eşleşen özellikler, metaforik terimin metaforik anlamını belirliyor. Yukarıdaki (1) örneğinde Juliet'in karakterizasyonu özne-karakterizasyon, Güneş'in karakterizasyonu yönetici-karakterizasyon olur ve bunların etkileşimiyle seçilen özellikler "Güneş" teriminin metaforik anlamı olur.

Bu söylediklerimizi açıklamak için önce Camp'ten şu bölüme bakalım:

(...) konuşucu, dinleyicisinin, söz konusu öznenin karakterizasyonunu, metaforik terimin işaret ettiği yönetici karakterizasyon ile, konuşma bağlamının izin verdiği ölçüde, olabildiğince yapısal bakımdan eşbiçimli (izomorfik) yapmasını amaçlar. Konuşucunun belirli bir noktaya işaret etme amacı taşıdığı konuşmalarda, yalnızca yönetici karakterizasyondaki belirgin özellikler ile eşleşebilen özne karakterizasyonundaki birkaç özelliği ayırt etmek yeterli olur. Ancak daha varsıl, daha "derin anlamlı" metaforlar için konuşucu, dinleyicisinden yönetici karakterizasyonu uygulama projesini daha fazla ciddiye almasını ister. (Camp 2006, s. 9)

Burada söylenenleri biraz daha ayrıntılandıralım. $\lceil a F \text{dir.} \rceil$ gibi biçimi olan bir metaforik tümcenin yorumunda, konuşucu a ve F terimlerinin işaret ettikleri şeylerin karakterizasyonlarını karşılaştırır. a 'yla ilişkili karakterizasyondaki en belirgin özellikler içinden, F 'yle ilişkili karakterizasyondaki en belirgin özelliklerle en sıkı biçimde eşleşenler seçilirler ve bunlar yeniden a 'ya yüklenirler (Camp 2003, s. 208).

Bu açıklama şöyle bir soruyu beraberinde getiriyor. Camp'e göre metafor bilgi veremez mi? a 'ya yüklenen özellikler zaten a 'yla ilişkili karakterizasyonda olan özellikler. F burada yalnızca a 'nın hangi özelliklerinin yeniden a 'ya yükleneceğinin belirlenmesinde rol oynuyor. Öyleyse metaforu yorumlayan kişi a ile ilgili yeni bir özellik öğrenmemiş oluyor. Metaforun yalnızca a 'nın kimi özelliklerinin altını çizmek amacına hizmet ettiği

söylenbilir. Örneğin (1)'de, yönetici-karakterizasyonda (Güneş'in karakterizasyonu) yer alan *Güneş en parlak gök cisimidir* ve *Güneş'in ışığı doğal ve özgündür* öğeleri özne-karakterizasyonda (Juliet'in karakterizasyonu) yer alan *Juliet en güzel kadındır* ve *Juliet'in güzelliği doğal ve özgündür* öğeleriyle sırasıyla eşleşir (Camp 2003, s. 182). Sonuçta ortaya şu metaforik anlam çıkar:

(4) Juliet en güzel kadındır ve onun güzelliği doğal ve özgündür.

Burada metaforu yorumlayan kişi Juliet ile ilgili yeni bir özellik öğrenmemiş oldu. Bir başka deyişle yorumcunun Juliet karakterizasyonuna yeni bir özellik eklenmemiş oldu. Yalnızca zaten Juliet karakterizasyonunda var olan özelliklerin vurgulandığını fark etti. Örneğin "Juliet Veronalıdır" gibi bir tümce yoluyla Juliet karakterizasyonunda Veronalı olmak bulunmayan bir kimse Juliet ile ilgili yeni bir özellik öğrenebilir ancak (1) örneğindeki metafor bunu sağlayamıyor.

Peki, Camp bu sorunu kabul ediyor mu? Bu sorunun yanıtını görmek için öncelikle Camp'in karakterizasyon öğelerinin kaç ayrı biçimde eşleşebildiği sorusuna verdiği yanıtı bakmalıyız. Camp'e göre bu dört biçimde olabilir. İki öge ya (i) tam olarak aynı olabilir ya da şu üç biçimde benzeyebilir (ii) abartılı (iki özellik aynı ölçek üzerinde ancak aralarında derece farkı var), (iii) benzetimsel ya da (iv) metaforik (Camp 2003, ss. 155-161). Bu dört biçimde işleyiş yukarıda anlatıldığı gibi oluyor. Dolayısıyla metafor yorumlama yoluyla yeni bir özellik öğrenilemiyor. Ancak Camp bunlara ek olarak metaforik yorumda yeni bir özelliğin de özne-karakterizasyona eklenmesinin olanaklı olduğunu söylüyor:

Yönetici karakterizasyondaki özelliklerin özne karakterizasyonunda zaten var olan özelliklerle eşleştiği bu dört biçime ek olarak bir kimsenin *a*-karakterizasyonuna [özne-karakterizasyon] yeni özelliklerin de *eklenmesi* olanaklıdır. Bu eklenen herhangi bir özellik olamaz. Öncelikle eklenen özellik *P*, *F*-karakterizasyonda [yönetici-karakterizasyon] epey belirgin olmalıdır (...) İkinci olarak, *P* (ya da onun abartısı azaltılmış bir sürümü) var olan karakterizasyonumuzda *a* için epey uygun bir özellik olmalı. Üçüncü olarak, bir bağlamsal desteğin –her zaman olmasa da tipik olarak konuşmanın ilkeleri ve ön varsayımları– bizde bakış açısının [etkileşim sonucunda açığa çıkan konuşucunun bakış açısı] bu biçimde yeni bir özellik ekleyebileceği beklentisini uyandırması gerekir. Örneğin birisi

(2) Bill bir buldozerdir.

diyerek dinleyicisinin buldozerlerin, Bill'in genel karakterindeki biri için uygun olabilecek en belirgin özelliğinin önlerinde

hiçbir şeyin durmasına izin vermemeleri olduğunu fark etmesini bekler. Dinleyici bunu anladığında bu özelliği kendi Bill karakterizasyonuna, daha önceden böyle bir özellik var olmadığı durumda, ekleyebilir. (Camp 2003, ss. 161-2) (Köşeli ayraç içindekiler benim eklemelerim.)

Sonuç olarak Camp'in kuramında metaforların ancak bir ögenin "epey belirgin", "epey uygun" olduğu ve bağlamca da ön plana çıkartıldığı çok sınırlı durumlarda yeni bir özelliğin bilgisini bize verebileceğini söyleyebiliriz.

Camp'in kuramından metaforun kimi özellikleri vurguladığı ve ancak çok sınırlı durumlarda bilgi verici olduğu sonucunu çıkarmamızdan onun metaforu önemsiz bir dilsel kategori olarak gördüğü anlaşılmalıdır. Camp'e göre metaforun asıl önemli işlevi bir karakterizasyonun başka bir karakterizasyonu yeniden yapılandırmasıdır. Yönetici-karakterizasyon ve özne-karakterizasyon etkileşime sokulduğunda ilkindeki öğelerin yukarıda saydığımız belirginlik, merkezilik, derinlik gibi özellikleri ikincide eşlenen öğelerin bu özelliklerini günceller. Örneğin merkezilik özelliği yüksek bir öge özne-karakterizasyonda eşleştiği öğeyi de merkezi yapar. Onun kendi karakterizasyonu içinde yeni bağlantılar kurmasına neden olabilir. Metaforun işte bu karakterizasyonları yeniden yapılandırma işlevine Camp "metaforun bakış açısına etkisi" adını veriyor ve bunun Black, Davidson, Moran gibi kuramcılarının metafora yükledikleri "şeyleri yeni bir ışık altında görmek" etkisiyle aynı olduğunu öne sürüyor (Camp 2006, ss. 8-9). Metaforun bu türden bilişsel etkilerine yeniden döneceğiz.

2 Değillenmiş Metaforlarla İlgili Bir Sorun

Şimdi bu metafor kuramında değillenmiş, örneğin şu türden, metaforlarla ilgili bir soruna bakalım:

(5) Juliet Güneş değildir.

Camp'e göre mantıksal eklemeler ve niceleyiciler metaforik anlama ikincil etkide bulunurlar. Bir başka deyişle, önce özne-karakterizasyon ve yönetici-karakterizasyon etkileşime girer ancak bundan sonra eklemeler ve niceleyiciler değerlendirilir. Camp böyle bir örnek için şunları söyler:

(9) Hiçbir insan bir ada değildir. [No man is an island.]

(...) Bence (9) da aynı biçimde işler: önce adakarakterizasyonumuzu insan-karakterizasyonumuza uyguluyoruz, sonrasında konuşucunun belirlenen özelliklerin hiç bir insanda olmadığını öne sürdüğünü anlarız. (Camp 2003, s. 217)

Şimdi (5) örneğimizdeki tümcenin iki farklı senaryoda söylendiğini düşünelim. İlkinde konuşmanın iki tarafı da Juliet'in en güzel kadın olduğunu ve onun güzelliğinin doğal ve özgün olduğunu varsayıyor olsun. Yine benzer biçimde aynı kişilerin Güneş'in en parlak gök cismi olduğunu ve Güneş'in ışığının doğal ve özgün olduğunu varsaydıklarını düşünelim. Konuşucu (5) diyerek Juliet'le ilgili söz konusu varsayımları yadsımak ister. Bu senaryoda dinleyicinin söyleneni yorumlaması Camp'in öngördüğü biçimde gerçekleşebilir. Önce iki karakterizasyonun etkileşimi sonucu metaforik anlam saptanır, sonra değilleme işlemi uygulanır.

İkinci senaryoda iki konuşucu da Juliet'in söz konusu özellikleri taşımadığını varsayınlar. Bir başka deyişle şunlar varsayılıyor olsun: Juliet en güzel kadın *değildir*, Juliet'in güzelliği doğal ve özgün *değildir*. (5) diyen konuşucu Juliet ile ilgili bu olumsuz varsayımları vurgulamak istesin. Bu durumda metaforik yorum nasıl gerçekleşir? Camp'in kuramına göre şöyle olmalı: Dinleyici Juliet karakterizasyonu ile Güneş karakterizasyonlarını ilk senaryodakine benzer biçimde etkileştirir. Ancak bu etkileşim ona hiçbir içerik vermez çünkü Juliet ile ilgili yukarıda sayılan olumsuz karakterizasyon öğeleri hiçbir biçimde Güneş karakterizasyonunun öğeleri ile eşleşmezler. Ortaya istenen metaforik anlam çıkmadığı gibi tam tersine bu metafor istenmeyen yorumlara da neden olabilir. Örneğin dinleyici Juliet karakterizasyonunda yeterince belirgin, merkezi ve derin olmayan öğeleri Güneş karakterizasyonundaki öğelerle eşleştirmeye çalışabilir ve bunun sonucunda beklenmedik bir metaforik içerik ortaya çıkabilir.

Bu sorunun üstesinden gelmek için doğal bir öneri (5) sözünün metaforik yorumlanmasında yönetici-karakterizasyonun yani Güneş karakterizasyonunun değillenmesi ve Juliet karakterizasyonunun bu değillenmiş Güneş karakterizasyonu ile etkileşimi olabilir. Bu bize doğru metaforik içeriği verebilir. Ancak yukarıda değindiğimiz gibi Camp böylesi bir etkileşimi öngörmez. Diğer mantıksal eklemeler gibi değilleme eklemi de metaforik anlama dışsaldır. Önce anlam saptanmalı sonra değillenmelidir. Camp'in öngördüğü çerçeve içinde kalıp bir karakterizasyonun nasıl değillenebileceği de hiç açık değil. Anımsanırsa karakterizasyonlar bir özellikler kümesi değil, iç yapısı bir ağ ya da ağaç gibi düşünölebilecek varlıklardı. Böylesi yapılara değilleme eklemesinin nasıl uygulanacağı, özellikler değillense bile aralarındaki bağlantılara ne olacağı belirsiz kalır.

Sonuç olarak Camp'in kuramının değillenmiş metaforlarla ilgili zor bir sorunla karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sorunlar bununla da sınırlı değil. Bir sonraki kesimde Camp'in kuramının metaforik yorumu gereksiz yere karmaşıklaştırdığı, onun kuramsal araçlarına başvurmadan da istenilen metaforik yorumlara ulaşılabileceğini göstermeye çalışacağım.

3 Gereksiz Karmaşıklıklar

Basitçe söylersem savım şu: Camp'in ana amacı metaforun bilişsel etkilerini açıklayabilecek bir metaforik yorumlama kuramı geliştirmektir ancak bu amaca ulaşmak için ortaya koyduğu kuram gereksiz yere karmaşıktır. Karakterizasyon etkileşimi gibi metafora özgü olduğu düşünülen kuramsal araçlara gerek kalmadan, geleneksel kuramsal araçlarımızla Camp'in açıkladığı bilişsel ve dilsel olguları açıklayabiliyoruz. Öyleyse Camp'in etkileşimciliğine gereksinim var mı?

Yeniden (1) örneğimize dönersek Cavell'ın (1998) çözümlemesinden yararlanırsak Romeo'nun Juliet karakterizasyonunda şu üç özellik olsun:

- (i) Dünyamın sıcaklığı
- (ii) Günümün başlangıcı
- (iii) Büyümem için yaşam kaynağım

Bunlara ek olarak Camp'in çözümlemesinden de şu özelliği alalım:

- (iv) En güzel kadın

Şimdi de Romeo'nun Güneş karakterizasyonunda şu beş özellik olduğunu düşünelim:

- (i*) Dünyamın sıcaklığı
- (ii*) Günümün başlangıcı
- (iii*) Büyümem için yaşam kaynağım
- (iv*) En parlak gök cismi
- (v*) Yanıklara neden olabilir

Burada iki karakterizasyondaki ilk üç özelliğin doğrudan eşleştiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar eşleşmenin Juliet tarafındaki öğelerle Güneş tarafındaki öğeler arasında metaforik anlam kaymaları olsa da bunlar büyük oranda ölü ya da ölmekte olan metaforlar olduklarından bunların doğrudan eşleştiklerini varsaymamızda bir sakınca görünmüyor. Örneğin Güneş düz anlamıyla besin kaynağı sayılabilecekken Juliet ancak metaforik anlamda Romeo'nun büyümesi için yaşam kaynağı sayılabilir. Ancak bu metafor asıl metafora, yani (1)'e göre, çok daha sık kullanılan, yarı uzlaşım-sallaşmış sayılabileceği için, daha kolay çözümlenebilir. Sonuçta Camp'in de yukarıda vurguladığı gibi iki karakterizasyon ögesi metaforik olarak da eşleşebilirler ancak tipik durumda bu eşleşmenin başarısı için söz konusu metaforun çözümlenmesinde rol aldığı metafordan daha cansız (kolay çözümlenebilen) türde olması gerekir.

(iv) ve (iv*) özellikleri Camp'e göre eşleşirler ancak bu eşleşme ilk üç özellik gibi doğrudan olmaz. Burada benzetimsel bir eşleşme söz konusudur. Bir yanda kadınların en güzeli, öte yanda gök cisimlerinin en parlağı, değerlendirme alanlarında en yüksek dereceli olmaları bakımından eşleşirler. Son olarak (v*) ögesi ise hiçbir Juliet karakterizasyonu ögesiyle eşleşmez.

Sonuçta ortaya çıkan metaforik anlam Juliet karakterizasyonunun ilk dört ögesini içerir. Bunu şöyle gösterebiliriz:

- (6) Juliet dünyanın sıcaklığı, günümün başlangıcı, büyümem için yaşam kaynağım olan en güzel kadındır.

Şimdi ben buna alternatif bir sistemi göstereceğim. Buna göre bu metaforik yorumlamada özelliklerin eşleşmesinden çok bir yandaki özelliklerin tümünün öznesine uygunluğunun ya da bağıntısının sınanması söz konusudur. "Güneş" sözcüğünün metaforik kullanıldığı fark edildikten sonra Güneş'le ilişkilendirdiğimiz, ilgili bağlamda uygun düşecek (belirgin) özellikler saptanır. Bunları yukarıdaki (i*)-(v*) özellikleri olarak düşünebiliriz. Sonrasında bu özelliklerden ancak tümünün öznesine uygunlukları bakımından sınanıldıklarında bu sınavı geçenler seçilirler. Bunlar metaforik anlamı oluştururlar. Örneğin yukarıdaki Güneş özelliklerinden (i*)-(iii*) Juliet'e doğrudan yüklenebilecek özellikler olduğundan uygunluk sınavını geçerler. Tabii yukarıda belirtildiği gibi burada yüklemleme sırasında metaforik anlam kaymaları olur ancak bunların bu özellikleri dile getiren yüklemelerin fazladan bir metaforik yorumunu gerektirmeyecek sınırlar içinde olduğunu varsayabiliriz. (iv*) özelliği uygunluk sınavını doğrudan geçemez ancak birkaç adım çıkarım ile bu olanaklı olur. Örneğin *en parlak olma* özelliğinden önce *en göz alıcı olma* özelliği, buradan da *en güzel olma* özelliği çıkarsanır ve bu özellik Juliet'e yüklenir. (v*) özelliği ise hiçbir biçimde uygunluk sınavını geçemez. Sonuçta ilk dört özellik metaforik anlamı oluşturmuş olur ve Camp'in çözümlemesiyle aynı sonuca yani (6)'ya ulaşmış oluruz.²

Aynı sonucu verse de burada benim önerdiğim alternatif metaforik yorumlama yöntemi Camp'inkinden temel olarak ayrıdır. $\lceil a F \rceil$ biçiminde bir metaforik tümcede, Camp'in karakterizasyon eşleme yöntemine göre, tipik durumda, *a* ile ilişkili özelliklerden yalnızca *F* ile eşleşenler seçilip bunlar yeniden *a*'ya yüklenirler. Benim önerdiğim alternatif yöntemde ise *F* ile ilişkili özelliklerin *a*'ya uygunluğu sınanıp, seçilenler *a*'ya yüklenirler. Kabaca söylersek Camp'in yaklaşımında söz konusu olan *a*'nın özelliklerini *F*'nin (eşleşme yoluyla) süzmesiyle, alternatif yaklaşımda *F*'nin özelliklerini (uygunluk sınavıyla) *a* süzer.

²Searle (1993) de etkileşimci görüşe karşı benzer bir metaforik yorumlama yöntemi önerir. Buna göre yüklem terimiyle ilişkili özellikler özne teriminin sınırlaması ya da süzmesi ile metaforik anlam ortaya çıkar. Dolayısıyla ortada bir etkileşimden söz edilemez.

Şimdi ben bu önerdiğim alternatif yöntemin metafora özgü olmadığını daha genel bir dilsel yöntemin bir örneği olduğunu söylemek istiyorum. Birçok başka durumda da yüklem teriminin hangi çıkarımlara izin verdiği özne terimine bakarak, onunla sınanarak saptanır. Şu örneklere bakalım:

- (7) Ayşe ve Ali evliler.
- (8) Ayşe ve erkek kardeşi evliler.
- (9) Ayşe ve Fatma evliler.

Bu örneklerde “evliler” yüklemının hangi çıkarımlara izin verdiğini saptamak için bu çıkarım adaylarını özne terimi ile sınımamız gerekir. Örneğin (7)’de yüklem *birbirleriyle evliler* çıkarımına izin veriyorken diğer ikisinde olağan durumda bu çıkarımlara izin vermez.

Benzer bir durum dereceli yüklemelerle ilgili:

- (10) Hollanda düzdür.
- (11) Bu yol düzdür.
- (12) Bu masa düzdür.

Bu örneklerde de “düz” yüklemının ne derece bir düzlükten söz etmek için kullanıldığının saptanması için ilgili özne terimlerine ne derece bir düzlüğün uygun düştüğü belirlenmelidir.

Son olarak Searle’ün ünlü “kesmek” örneğine bakabiliriz:

- (13) Bill çimenleri kesti.
- (14) Berber Tom’un saçlarını kesti.
- (15) Sally keki kesti.
- (16) Yalnızca derimi kestim.
- (17) Terzi kumaşı kesti. (Searle 1980, s. 221)

Bu örneklerde de “kesmek” yüklemının hangi çıkarımlara izin verdiğini çıkarım adaylarının özne terimiyle sınanması ile saptanır. Örneğin (15)’te kesimin bıçakla yapıldığı, (17)’de ise kesimin makasla yapıldığı çıkarımları uygun düşer.

Bütün bu örnekler yüklemının özne ile sınanmasının genel bir dilsel yöntem olduğunu gösteriyor. Yukarıda tartıştığımız metafor örneğini de yüklemının özne ile sınanması yöntemiyle açıklayabildiğimize göre metaforik yorumlamanın da bu genel dilsel yöntemin bir örneğini gerektirdiğini söyleyebiliriz.

Öyleyse etkileşim gibi metafora özgü olduğu düşünülen karmaşık bir yönteme neden gerek duyalım? Metaforu olağan dilsel araçlarla açıklayabiliyorsak neden onu özel bir kategori olarak düşünelim? Kuşkusuz gereken bilişsel çaba bakımından metaforlar ve özellikle de yeni metaforlar ile yukarıdaki örnekler arasında fark var. Yeni metaforları yorumlamak ilgili bağlama çok daha bağımlı. Bu da yüklemle ilgili daha fazla özelliği düşünmek ve onları özne ile sınımayı gerektiriyor. Yukarıdaki metaforik olmayan örnekler ise daha az bilişsel çabayı gerektiriyor. Ancak bu aradaki yalnızca bir derece farkı. Yöntemsel ya da kategorik olarak metaforik ve metaforik olmayan dil arasında en azından etkileşimcilerin düşündüğü tarzda bir ayırım yapmak olanaklı görünmüyor.

4 Metaforun Bilişsel Etkisi

Camp'in (ve diğerlerinin) metaforik yorumlamayı olduğundan daha karmaşık bir olgu gibi gösteren etkileşimci metafor görüşüne ilgisinin temel nedeni metaforun bilişsel önemini açıklayabilecek bir kuram geliştirmek istemeleri. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Camp'e göre metaforik yorumlamada yönetici-karakterizasyon özne-karakterizasyonu yeniden yapılandırır. Bunu metaforun bakış açısına etkisi olarak nitelendirir Camp. Bu etkiyi metaforun "bir şeyi bir başka şey olarak görmek" (kısaca "olarak-görme") ya da "yeniden çerçevlendirici" etkisi olarak da adlandırabiliriz. Camp bu etkinin metaforik yorumlamaya özsel olduğunu öne sürer. Bir başka deyişle ölmekte olan ya da yorgun olarak nitelendirilen metaforlar için bile bu yeniden çerçevlendirme etkisinden söz edebiliyoruz Camp'e göre. Şu örneğe bakalım:

(18) Ayşe bir prensesdir.

Camp'e göre bu örneği yorumlamak isteyen bir dinleyici önce Ayşe ve prenses karakterizasyonlarını eşleştirmeli, sonrasında bu eşleşme sonucu ortaya çıkan metaforik anlamı saptamalıdır. Prenses karakterizasyonunun öğeleri, belirginlik, merkezilik, derinlik gibi özelliklerini de eşleştikleri Ayşe karakterizasyonu öğelerine aktardıklarından prenses karakterizasyonu Ayşe karakterizasyonunu yeniden yapılandırır. Bir başka deyişle Ayşe bir prenses *olarak görülür*, Ayşe ile ilgili bakış açısı değişir. Bu yeniden yapılandırma etkisi metaforik anlamın saptanmasından önce olduğundan bir metaforu anlamak için onun yeniden yapılandırıcı etkisine kaçınılmaz olarak uğrar dinleyiciler.

Camp'in bu görüşünü değerlendirmeye geçmeden önce şunu söylemeliyim ki olarak-görmenin metaforların yapabileceği önemli bir etki olduğunu ben de kabul ediyorum. Sorun bu etkinin metafor yorumlamanın olmazsa olmaz bir parçası olup olmadığıdır. Bunu saptamak için öncelikle kimi ayrımlar yapmalıyız. İlk olarak olarak-görme etkisinin iki farklı bi-

çimde anlaşılabilirliğini söyleyebiliriz. Birincisi bir şeyi başka bir şey olarak imgelemde canlandırmak ikincisi ise Camp'in sözünü ettiği gibi bir şeyi başka bir şey olarak düşünmek. Bu iki yorumun her biri için şunu söyleyebiliriz: metaforik dilde gözlemlediğimiz bu etkiyi düz anlamlı tümceler de yapabilirler. İmgelemek ile ilgili birinci yoruma bakarsak, örneğin Ali'yi tanıyan ancak mesleğini bilmeyen bir kimse "Ali bir futbolcu" sözünü duyduğunda Ali'yi futbol sahasında, futbol kıyafetleriyle canlandırabilir zihninde. Benzer biçimde "Ayşe bir cerrah" sözü de Ayşe'yi ameliyat yaparken zihnimizde canlandırmamıza neden olabilir.

Olarak-görmenin Camp'in ve etkileşimcilerin üzerinde durduğu ikinci yorumu için de düz (literal) dilden örnekler bulabiliriz. Örneğin abartılı düzeyde coşkulu davranışlarını gözlemlediğiniz bir kişi olan Ali için birisi şöyle desin:

(19) Ali kokain bağımlısıdır.

Bu düz anlamlı tek bir tümce sizin Ali'ye, onun kişiliğine ve davranışlarına bakışınızı değiştirebilir. Camp'in terminolojisiyle söylersek Ali'yle ilgili karakterizasyonunuzu yeniden yapılandırabilir. Bir başka deyişle Ali'yi bir kokain bağımlısı *olarak görmeye* başlayabilirsiniz. Tek bir yüklem bir kimse büyük bilişsel etkiler yapabilir. "Ayşe bir cerrah" sözü için de benzer şeyler söylenebilir. Ayşe'nin mesleğini öğrendiğinde bir kimse cerrahlıkla ilişkili özellikleri aklına getirip bu özellikler sayesinde Ayşe'ye bakış açısı değişip onu bir cerrah *olarak görmeye* başlayabilir. Sonuç olarak ister zihinde bir şeyi bir biçimde canlandırmak anlamıyla isterse bir şeyi başka bir şey olarak düşünmek anlamıyla ele alalım olarak-görme olgusu hem metaforik hem düz dilde görülebilir.³

Tartışmamız gereken olarak-görme etkisinin metaforik dil için zorunlu olup olmadığı. Öncelikli olarak düz dilden iki örnekle konuşucunun dinleyicisinin yüklemle ilişkili özelliklere erişmesini istediği ve istemediği iki ayrı duruma bakalım:

(20) Ali'nin mesleği nedir?

Ali bir pilot.

(21) Ayşe'nin meşgul bir insan olup olmadığını biliyor musun?

Ayşe bir cerrah.

Bu iki konuşmayı düşündüğümüzde (20)'nin değil ancak (21)'in dinleyiciyi ilgili mesleğin özelliklerine erişmeye zorladığını söyleyebiliriz. (21)'de dinleyici konuşucunun kastettiği şeyi cerrahların tipik özelliklerini düşünmeden bulamaz. Olarak-görme etkisi bakımından düşündüğümüzdeyse (21) bu etkinin ortaya çıkmasını kolaylaştırır da ilkesel olarak hem (20)'nin hem de (21)'in olarak-görme etkisi yaratabileceğini kabul etmek gerekir.

³Davies (1982, ss. 75-6) ve Stern (2000, s. 283) de benzer bir noktaya dikkat çekiyorlar.

İkinci örnekte dinleyici cerrahların tipik özelliklerini düşünmeye zorlandığı için Ayşe'yi cerrah olarak görmesi daha kolay gerçekleşebilir. İlk örnekte böylesi bir kolaylaştırıcı neden olmasa da dinleyici Ali'yi pilot özellikleri ışığında yeniden düşünüp onu bir başka gözle görmeye başlayabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta olarak-görme etkisinin bu örneklerin hiçbirinde zorunlu olarak ortaya çıkmıyor olması. (21) örneğinde konuşucunun dolaylı yanıtı bu etkinin ortaya çıkmasını kolaylaştırıyor ancak yine de dinleyicinin zorunlu olarak Ayşe'yi cerrah olarak gördüğünü söylemeyiz. Dinleyicinin böyle görmeden de cerrahların tipik özelliklerini düşündükten ve *meşgul olma* özelliğini bulup Ayşe'ye yükledikten sonra daha ileri gidip Ayşe'yi bir cerrah olarak imgelemesi ya da onu öyle düşünmesi gerekmiyor. Bir başka deyişle Ayşe'nin cerrah olduğu bilgisinin dinleyicinin Ayşe ile ilgili inançlarını yeniden yapılandırması sonucu zorunlu olarak ortaya çıkmıyor.

Şimdi ben aynı şeyi Camp'in olarak-görmenin metafor için olmazsa olmaz olduğu yönündeki görüşüne karşı öne süreceğim. Bir başka deyişle olarak-görme etkisi düz dilde olduğu gibi metaforik dilde de zorunlu olarak ortaya çıkmaz. Yukarıdaki (18) örneğini yeniden düşünelim. Bu sözü duyan bir dinleyici Ayşe'yi bir prenses olarak zihninde canlandırabilir ya da prensesler ile ilgili özelliklerin Ayşe'ye yüklenmesi dinleyicinin Ayşe'yle ilgili inançlarını yeniden yapılandırıp bu inançları arasında yeni bağlantılar kurulmasına neden olabilir. Bu ikinci durumda Camp'in terimleriyle dinleyicinin Ayşe karakterizasyonu yeniden biçimlendirilmiş olur. Ancak burada zorunlu bir ilişki yok. Nasıl yukarıdaki (21) örneğindeki düz anlamlı yanıt dinleyicide olarak-görme etkisini yalnızca kolaylaştırmışsa metaforik konuşma da bu etkiyi kolaylaştırmaktan öte bir iş yapmaz. (18) sözünü duyan bir dinleyici Ayşe karakterizasyonunu yeniden yapılandırmadan da prenseslik ile ilgili hangi özelliklerin Ayşe'ye yüklendiğini saptayabilir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Camp (ve diğer etkileşimciler) olarak-görme etkisinin metafor için özsel olduğunu ve bunun da ancak etkileşimci bir metafor görüşüyle açıklanabileceğini öne sürüyorlar. Oysa benim bu kesimde savunduğum üzere olarak-görme etkisi ne düz dil ne de metaforik dil için özseldir. Yalnızca metaforik tümcelerin bu etkiyi kolaylaştırdığı söylenebilir. Ancak bu kolaylaştırıcılık bile metafora özgü değil, düz anlamlı tümceler de bu etkiyi yapabiliyorlar. Öyleyse olarak-görme etkisinin etkileşimci metafor görüşünün öngördüğü biçimde gerçekleştiğini, bu görüşü desteklediğini savunmak güç görünüyor.

5 Sonuç

Metafor dil felsefesinin en karanlık konularından biridir.⁴ Metaforların düşünce üzerinde özellikli gibi görünen etkilerini açıklayabilecek yeterlilikte bir dilsel kuram geliştirmek zorlu bir çaba gerektirir. Bu çabayı gösterip metafor yazınında etkili olmuş Camp'in etkileşimci metafor kuramını bu yazıda tartıştım. Bu kuram metaforla özsel bir ilişkisi olduğu düşünülen olarak-görme etkisini temele alır. Metaforu özel kılan bu etkidir. Camp bu etkiyi açıklamak için metaforik kullanılan ifadenin işaret ettiği şeyle ilgili karakterizasyonumuzun bir başka şeyle ilgili karakterizasyonumuzla etkileşime girdiği ve bu şeyle ilgili düşüncemizi yeniden yapılandığı, o şeyi yeni bir ışık altında görmemize neden olduğunu savunur. Ben yukarıda bu görüşle ilgili üç temel soruna dikkat çektim. İlk olarak bu kuram kimi değillenmiş metafor kullanımlarını açıklayamıyor. Yukarıda örnek bir senaryo verip, bu koşullarda değillenmiş bir metaforun etkileşimci yorumunun yanlış sonuç verdiğini savundum. İkinci olaraksa Camp'in metaforlarla ilgili açıklamak için etkileşimciliğe gerek duyduğu olgunun özel veya metafora özgü bir dilsel yöneme gerek duymadan da açıklanabileceğini savundum. Bunda en önemli gerekçem söz konusu bu olgunun dilimizin başka alanlarında da görülen daha genel bir olgu olduğu düşüncesi. Üçüncü olaraksa yine Camp'in ve diğer etkileşimcilerin savunduğu, olarak-görme etkisinin metafor için özsel olduğu görüşünü eleştirdim. Metaforun önemli bir bilişsel etki olan olarak-görme etkisi üzerinde kolaylaştırıcı bir etkisi olduğunu kabul etmekle birlikte bu etkinin metaforun zorunlu bir sonucu olmadığını farklı senaryolar üzerinden göstermeye çalıştım.

Kaynaklar

- Black, Max (1955). "Metaphor". İçinde: *Proceedings of the Aristotelian Society* 55, ss. 273–294.
- Camp, Elisabeth (2006). "Metaphor and That Certain 'Je Ne Sais Quoi'". İçinde: *Philosophical Studies* 129.1, ss. 1–25.
- (2015). "Logical Concepts and Associative Characterizations". İçinde: *The Conceptual Mind. New Directions in the Study of Concepts*. Ed. Eric Margolis ve Stephen Laurence. Cambridge, MA: The MIT Press, ss. 591–621.
- Camp, Elisabeth Maura (2003). "Saying and Seeing-as. The Linguistic Uses and Cognitive Effects of Metaphor". Phd. University of California, Berkeley.
- Cavell, Stanley (1998). *Must We Mean What We Say? A Book of Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴Örneğin William G. Lycan *Philosophy of Language* adlı yapıtında metaforun tartışıldığı bölüme "Karanlık Yan" ("The Dark Side") adını verir.

- Davies, Martin (1982). "Idiom and Metaphor". İçinde: *Proceedings of the Aristotelian Society*. New Series 83, ss. 67–85.
- Lycan, William G. (2008). *Philosophy of Language. A Contemporary Introduction*. 2. bs. New York ve London: Routledge.
- Moran, Richard (1989). "Seeing and Believing: Metaphor, Image, and Force". İçinde: *Critical Inquiry* 16.1, ss. 87–112.
- Searle, John R. (1980). "The Background of Meaning". İçinde: *Speech Act Theory and Pragmatics*. Ed. John R. Searle, Ferenc Kiefer ve Manfred Bierwisch. Dordrecht: Holland, Boston: U.S.A., London: England: D. Reidel Publishing Company, ss. 221–232.
- (1993). "Metaphor". İçinde: *Metaphor and Thought*. Ed. Andrew Ortony. 2. bs. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 83–111.
- Stern, Josef (2000). *Metaphor in Context*. Cambridge, MA: MIT Press.